

ДУХОВНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ЕТИЧНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ

Сьогодні європейська культура, невід'ємною складовою якої є і наша вітчизняна культура, перебуває у фазі розвитку, яку дослідники охрестили постмодерністською комунікативною філософією. На початку третього тисячоліття традиційні загальнолюдські духовні цінності – милосердя, щедрість, безкорисливість – не заохочуються жорсткими економічними умовами й зазнають пресингу як з боку постмодерного ірраціонального, так і ще діючої інерції модерного, раціонального підходів до життя.

Етика й загальнолюдські духовні цінності у сучасних умовах змушені до певної міри протидіяти існуючій культурі постмодерну. Тому вони перебувають у певній суперечності з оточуючим світом. З одного боку, нехтування культурою неодмінно приводить до відриву етики від реального життя. З іншого боку, інкультурація моралі й моральності без опори на загальнолюдські цінності означає для них потрапляння у пастку постмодерного цинічного й аморального релятивізму.

Однак слід зазначити, що етичні проблеми ніколи не можуть бути минуцями. Вони розробляються філософами на теоретичному рівні, специфічними засобами вирішуються у творах літератури й кіно, особливо активно обговорюються на рівні побутової свідомості. Вивчення етичного надбання саме по собі не гарантує моральності особистості – існує багато прикладів аморальної поведінки зовні освічених людей. Моральність покликана виробити стереотипи оптимальної поведінки особистості, проте слід зазначити, що сам факт вивчення етики вже є моральним явищем (дикун не буде цікавитися проблемами моральності й моралі) – і цей факт свідчить про високий рівень духовного розвитку людини.

Духовність індивіда та суспільства – одна з вічних і найбільш актуальних тем сьогодення, що знаходяться в постійному полі зору не тільки етики (як філософського вчення про мораль і моральність), а й релігії та психології, та висвітлюються і по сьогодні найчастіше в дискусіях.

Актуальність проблеми відношення етики до духовності та ролі й місця в цій проблемі релігійності пояснюється тим, що інтерес до духовності протягом багатьох століть мав дискретний характер: залежно від подій, що відбувалися й відбуваються в країні, він то зростає, то згасає. Постійним залишалось лише прагнення церкви звести духовність до релігійності. Насправді ж духовність набагато ширша релігійності та включає її в себе (якщо, звичайно, мається на увазі релігія, а не її сателіт).

"Духовність" – слово похідне від поняття "дух". Дух – це синонім свідомості, це весь усвідомлюваний внутрішній світ людини. Його слід відрізнити від філософського терміна "душа", що позначає "поняття особливої нематеріальної субстанції, незалежної від тіла" [13] і, відповідно, суттєво визначається біологією людини. Духовність же є змістом свідомості людини, що передбачає її позитивне ставлення до іншої людини. У цьому сенсі духовність припускає моральність і мораль, а також етику, що їх вивчає.

Не викликає сумніву те, що духовність – це щось позитивне й звеличене в людині. Проте що саме – висока моральність, розвинений інтелект чи творчість? Пошук об'єктивного погляду на цю проблему й спонукав Ж. Юзвак у праці «Уявлення про духовність у хронотопах філософсько-психологічної думки» зробити екскурс до транс-історичних витоків найдавніших вчень про духовність [15]. Дослідниця доходить висновку, що духовність сьогодні слід розглядати як творчу здатність людини до психічної самореалізації та самовдосконалення, програма якої закладена була ще в стародавності.

Так, одним із засобів досягнення "блага у духовній сфері" у Стародавній Індії вважався шляхетний "вісімковий" шлях (Гаутама Будда), що передбачає правильні погляди, наміри, вчинки, вольові зусилля, зосереджене міркування, а також утримання від шкоди всьому живому [1]. Філософи ж Китаю пропонували шлях до розвитку духовності через досягнення гармонії природного й психічного [5]. Розуміння духовного вдосконалення знаходимо й у вченнях філософів стародавніх Греції й Риму – це насамперед взаємодія та збагачення мікрокосму (людини) та макрокосму (Всесвіту). Підтримуючи думку про єдність великого й малого світів, Цицерон висував ідею психічної рівноцінності усіх людей. Ідея гармонії окремої людини й Всесвіту знайшла вираження у Марка Аврелія, котрий застерігає людей не відступати від природи, бо тоді людина "відособлює свою душу від душ усіх живих істот" і їй загрожує небезпека; найглибшою духовною сутністю людини є, на думку, Аврелія, "розумна душа", котра й дає поштовх до духовних вчинків [11].

У середньовіччя вчення про духовність було розвинене Томою Аквінським, який доповнив властивості "душі розумної": додав вчення про добродетельність і вивів основні богословські чесноти – віра, надія, любов. Так співвідношення "людина – Всесвіт" замінюється на нове – "людина – досконале духовне буття".

Ідея духовної гідності стає провідною темою низки трактатів італійських гуманістів епохи Відродження – Д. Манетті, П. Брачоліні, М. Фічіно. Вони висувують положення про універсальні, безмежні можливості розвитку людини та її духовності, адже людина – це скульптор власного образу, вона здатна творити не лише себе саму, а й Всесвіт [2]. Інтенсивне засвоєння духовних цінностей античного світу, ствердження ідей гуманізму яскраво відображені в духовній культурі України XVIII ст. Апелюючи до спадщини античних авторів, тезу "пізнай самого себе" відстоювали професори Києво-Могилянської академії (С. Калиновський, М. Козачинський, С. Кулябка, Г. Кониський та ін.). Перші наукові спроби визначити зміст поняття "духовність" знаходимо у вченні Г. Сковороди про "серце". Згідно з ученням філософа, "серце" – це єдність волі, розуму, почуттів і прагнень людини. Г. Сковорода перевагу віддав вищим мотивам вчинку, вбачаючи в них вияв "морального серця". Такими мотивами, на його думку, є любов до знань, праці, пристрасне прагнення до пізнання істини, любов до людей, до всього живого [9].

Найвидатнішими носіями ідей про духовне збагачення людини доби Просвітництва на Заході були англійські вчені Дж. Локк і Е. Берк – вони розвивали ідею духовної рівності всіх людей від моменту народження. У цей же період проблему духовного розвитку особистості розглядав німецький філософ І. Кант. Згідно з його вченням, душа людська має здатність пізнання, здатність відчувати задоволення чи невдоволення, здатність судження; і ці здатності тісно пов'язанні з природою та етикою (мораллю).

Духовна гармонійно розвинена людина залишається в центрі уваги філософів й у XIX ст., особливо у представників гуманістичної ідеології – романтизму (Ф. Шеллінг, А. Шлегель, Ф. Шлегель). Світу ворожнечі й егоїзму романтики протиставляють "духовний принцип буття", який насамперед виявляється у душевності, відвертості, щирості, у безкорисливій дружбі й любові.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. філософська думка відзначалася наполегливими спробами ввести поняття "духовність" у систему повноправних філософських категорій та переосмислити його зміст. Таке спрямування мають погляди М. Бердяєва, О. Лосєва, В. Соловйова, П. Флоренського. Так, В. Соловйов висуває не передню позицію моральності як духовну якість людини, хоча в нього немає ототожнення духовності й моральності [10]. М. Бердяєв і П. Флоренський висунули тезу про єдність "духовної тріади" – істини, краси, добра. Вони зазначали, що ця "тріада" і є духовним життям, що розглядається з різних точок зору.

Аналізуючи витoki глобальної кризи людства (зокрема духовної), сучасні дослідники висунули питання про необхідність нової (космічної) етики. Розвести поняття "моральність", "духовність" і надати останньому статус самостійної філософської категорії намагається сучасний індійський філософ Шрі Ауробіндо. Він підкреслював, що передусім людині необхідно пізнати себе для відкриття та використання власних духовних потенцій та надати допомогу іншим на шляху духовної еволюції, а отже – "вдосконалити себе для всезагального блага через любов та співчуття" [3].

Філософи радянського часу розглядали духовність як варіанти суспільної свідомості. Оскільки існує не тільки індивідуальна, а й суспільна свідомість, то поняття духовності застосовувалося й до суспільства. Виявами суспільної духовності є, можливо, не всі, але більша частина звичаїв, обрядів, традицій, свят, а також вірування, мистецтво, наука, право тощо. Смысл суспільної духовності полягає в тому, що вона консолідує населення, показує його відмінності від населення інших суспільств. Духовність властива як малим, так і великим соціальним групам, особливо національним групам, що складають як більшість населення, так і національні меншості.

Духовності протистоїть бездуховність (дикість), що також становить смысл свідомості, але передбачає негативне ставлення до іншої людини.

Духовність неоднорідна, залежно від яких-небудь обставин громадського життя на перший план виходить той або інший пануючий тип цінностей. Щодо цінностей, з точки зору сучасної філософії, духовність поділяється на три типи: 1) теоретизм (передбачає орієнтацію свідомості на знання, отримані в повсякденному досвіді або науковій діяльності; за однобічного розвитку особистості приводить до безстрастності, що недооцінює або ігнорує різноманіття духовного життя); 2) естетизм (є орієнтацією свідомості на художні образи і символи; за однобічного розвитку особистості приводить до неухважності щодо об'єктивного стану справ і бажання жити в приємному, але ілюзорному світі); 3) етизм (як форма орієнтації свідомості на моральні цінності й ідеали; за однобічного розвитку особистості перетворююча моральність із засобу нормального життя в самоціль) [7].

Крім трьох типів духовності – теоретичного, естетичного й етичного – сучасні дослідники роблять спроби включити в духовність і релігійність як четвертий тип. Однак такі спроби ставляться під сумнів і вважаються неспроможними, оскільки релігійність становить єдність усіх зазначених типів. У ній містяться і теорія релігії, що виходить із прийнятих догматів віри (у цьому відношенні вона подібна філософії), і естетичне її вираження (ікони, пісенність, живопис, поезія), і особливо моральність (заповіді, наставляння й ін.). У цьому пункті питання про відношення етики до духовності можна було б вважати з'ясованим: етика – складова частина духовності, і додати до цього немає чого. Однак проблему відношення етики до духовності складає те, що зазвичай називається релігією.

Релігія, так само як нерелігійна віра, корениться в духовній природі людини. Коли в мозку з'являється світло свідомості, людина починає розуміти свою самотність, занедбаність у світі, а головне – свою слабкість перед явищами світу. Як тварина, вона інстинктивно шукає заступництва сильного і, не знайшовши його в природі, починає конструювати за зразками природи, а потім і за власним образом і подобою. Негативний стан свідомості (самотність, страх, розпач) врівноважується, компенсується позитивним станом свідомості – вірою, тобто, настроєм душі на щось позитивне (негативної віри не буває). Ця віра ще не релігія, вона є в душі кожної людини. Ми віримо рідним і близьким людям, друзям, колегам, державі, політичним партіям, банкам і т.д. Віра – їжа душі, коли вона зникає, нерідко з нею зникає і сама людина. Прислів'я говорить: надія (тобто віра) зникає останньою. Людина, що не

вірить нікому і ні в що, достроково йде з життя. Дослідження самогубств підтверджують це припущення.

Самої по собі віри не досить для утворення релігії, потрібна ще одна умова – фетиш. Фетиш є річ, явище природи, що має властивості, відсутні в людини, але які мають для неї велике життєве значення. Не володіючи цими властивостями, людина приписує їх іншим об'єктам, або перебільшує значення реально наявних властивостей. Фетиші в різних мовах позначаються різними словами: талісман, амулет, оберіг і т.д. Фетиш (іконка, хрестик, медальйон, зуб леопарда тощо), на думку людей, що вірять у нього, може вберегти від смерті, вилікувати від важкої хвороби, взагалі зробити те, чого не могла зробити людина. Фетиш – творець чуда, того, що нездатна зробити людина. Перебільшення значущості фетиша бачиться, наприклад, у так званій живій воді (мінеральній воді з цілющого джерела), здатній воскресити мертвого. Фетишизм, виражаючи суб'єктивну сторону світогляду особистості, властивий людській свідомості за всіх часів. Він властивий і сучасній політичній свідомості (перебільшення ефективності інституту демократії або можливостей великих історичних особистостей), економічній свідомості (реклама товарів), технічній свідомості (машина перемаже людину), медичній свідомості (віра в один-єдиний медикамент, що вилікує людину від усіх хвороб) і т.д. Але якщо в інших галузях громадського життя фетишизм виступає як опонуючий фактор реальному стану справ, у релігії фетишизм є її необхідною умовою. Слабкі люди поклонялися природним об'єктам (священна гора, ріка, гай, місяць, сонце, зірки тощо). Згодом стали поклонятися богам, що представляють ту або іншу стихію чи суспільне явище. Менше трьох тисячоріч тому назад багатобожжя змінилося єдинобожжям. Уся природа персоніфікувалася в одній особі, названій Богом.

Бога люди уявляли собі по-різному. Існує три основних розуміння Бога, залежно від того, у якому контексті вживається це слово. Коли мова йде про походження людини, під Богом розуміють природу; коли мова йде про ідеал людини, Бог з'являється як ідеальна людина, якої немає в реальній дійсності; коли мова йде про відповідальність людини за свої вчинки, Бог виступає в якості її судді. Тільки третє розуміння Бога поділяє людей на віруючих й атеїстів. Порушуючи закони логіки, відповідно до своїх інтересів священники використовують те розуміння Бога, яке їм у даний момент вигідне. Але суть справи не стільки в розумінні Бога, скільки в його здатності творити чудеса. Як писав Ф. Достоєвський, ледве людина відкине чудо, то негайно ж відкине і Бога, тому що людина шукає не стільки Бога, скільки чудес [7]. Сучасні суперечки про вірогідність особистості Христа схоластичні. Доказів про чудеса, що нібито творив Христос, на сьогодні немає.

Поряд з релігією, що, безумовно, моральна і звичайно ж необхідна людині як істоті слабкій і не здатній розраховувати на захист, співіснує ідеологія духівництва. Христос сам нічого не писав, писали його учні й у їхніх євангеліях помітні деякі розходження. Крім того, усе відоме християнам — це християнство в редакції апостола Павла, що жодного разу не бачив Христа. За словами Павла, Христос з'явився йому в чудесному баченні та повідомив божественні істини. На думку Павла, це одкровення незрівнянно достовірніше й цінніше баченого і чутого учнями Христа. Можливо, не без участі Павла зникли тексти, писані братом Христа Яковом й іншими учнями. Французький просвітитель XVIII ст. Дені Дідро стверджував, що в перші століття християнства існували 60 євангелій, що користувалися майже однаковим авторитетом. П'ятдесят шість з них були відкинуті як дитячі й нісенітні. Сам по собі цей факт (у випадку його вірогідності) досить показовий. Ідеологія органічно вплелася в релігію, і деякі люди не здатні відрізнити її від релігії. Однак багато віруючих відчувають фальш, а деякі з них, віруючи в Бога, не відвідують церкву. Можливо, почасти з цієї ж причини існують різні розуміння одного й того ж Бога і різні напрями в одній і тій же релігії.

Ідеологія як система упередженого знання, що виражає і відстоює інтереси свого носія, існує в кожній великій соціальній групі. Не складає винятку й духівництво — сукупність осіб, що професійно обслуговує релігійні інститути. Ідеологія виражає їхнє розуміння Бога, його ролі в житті людини, своєї ролі в зв'язку Бога з людьми й ін. Сполучення інтересів, досягнутого рівня знання й моральності створюють часом такі "композиції", що не одержують ні раціонального обґрунтування, ні морального виправдання. Поль Гольбах писав про одну з них: "Тільки саме дике варварство, сама підла користь, саме сліпе марнославство могли підказати догму про вічні пекельні муки" [2]. У тому ж дусі висловлювався М. Бердяєв, говорячи, що йому глибоко далеке розуміння Бога як всемогутності й сили, що в Бога влади менше, ніж у поліцейського [2]. У сполученні з надзвичайною емоційністю професійної діяльності, екстазом і екзальтацією деяких священнослужителів ці елементи ідеології здобувають містичне окреслення і видаються за релігію. Справа не у свідомому обмані священиками мирян, а в суб'єктивності їхнього світосприймання, що не гірше і не краще суб'єктивності простих смертних. Вона просто інша й виконує іншу соціальну роль, ніж справжня релігія поза залежністю від того, як вона буде названа. Згодом ідеологія виявиться дуже вигідною як високопоставленим священикам, що томляться спрагою влади над світським начальством, так і нижнім чинам церкви з їх корисливими обивательськими інтересами.

Ідеологія відрізняється від релігії ознакою протиріччя в теорії або практиці. Власне релігія не містить у собі ніякого протиріччя: або ти віриш у Бога, або не віриш, третього не дано. Ідеологія ж завжди містить у собі протиріччя. Іншою вона бути не може, тому що виходить з невідповідності суцього належному. Якби суще збігалось з належним, не потрібна була б ніяка ідеологія. Але вона завжди з'являється, коли є не тільки її носій, а і дана невідповідність. Навіть К. Маркс і Ф. Енгельс називали ідеологію ілюзорною свідомістю. Отже, за ознакою протиріччя ідеологію можна відрізнити від релігії.

Так, наприклад, відповідно до біблійного міфу, Бог вигнав Адама й Єву з раю за те, що вони вкусили заборонний плід від дерева пізнання. Однак Бог створив Адама й Єву істотами розумними, так чи могли розумні істоти не пізнавати світ? Далі, навіть якщо визнати поведінку Адама й Єви гріховною, чому всі покоління людей повинні нести відповідальність за гріх прабатьків — як отут справа обстоїть зі справедливістю? Чому люблячий, всемогутній і милосердний Бог дозволяє людям грішити, хоча міг би зробити їх істотами безгрішними?

Бертран Рассел відповідав на нього так: "Раз Бог знав наперед ті гріхи, у яких буде винна людина, але вирішив усе-таки її створити, він, безсумнівно, відповідальний за всі наслідки гріхів" [2]. Якщо всі люди гріховні, чому священики, що теж гріховні, без удаваної скромності відвели собі роль посередників між Богом і людьми? Чому всі люди народжуються різними, а відповідальність перед Богом майже у всіх однакова — дорога в пекло? Ряд питань можна було б продовжити, і усі вони покажуть одне й теж: протиріччя одного теологічного судження іншому.

Протиріччя в теорії позначаються й у практиці. Досить згадати хрестові походи і продаж індульгенцій, страти єретиків і "відьом", знищення або поневолення відсталих народів і т.д. Церква виступала могутньою економічною силою, утримувала монастирських селян і монастирські землі, їй платили так звану церковну десятину. У Росії церква освячувала рабство, що існувало до другої половини XIX ст. Зрозуміло, можна навести ряд прикладів шляхетності, чесності, безкорисливості, допомоги, порядності священиків. І це теж буде правдою, тільки при чому тут релігія? Так само шляхетно поведуться і світські особи.

Церква активно пропагує відношення "людина — Бог" і порівняно мало говорить про ставлення людей один до одного. Якщо відношенню людини до Бога

присвячений весь культ, то відношенню людини до людини не відведено ні однієї релігійної процедури. Складається уявлення про релігію як про сукупність процедур, котрих людина зобов'язана дотримуватися: молитися, ходити в церкву на богослужіння, хрестити дітей, освячувати продукти, фундаменти будинків, дотримуватися посадових обов'язків і т.д. Пересічний громадянин не знає, що чекає його після смерті, тому він керується аргументами, згадуваними Б. Паскалем: я не знаю, є Бог чи ні, але буду робити усе, що велить церква; якщо Бог дійсно існує, це зарахується мені на Страшному суді. Звідси в більшості "віруючих" наявність перестраховальних мотивацій стосовно релігії і, м'яко кажучи, байдуже ставлення до іншого "віруючого". Важливо, щоб мою поведінку схвалив священник, а із сусідом я розберуся.

Сильна людина ні про що не просить. Просить у кожній молитві лише слабкий. Церква знає слабкість людини і дає їй як би духовний захист. Індивід, що цілує руку священника, відчуває себе в безпеці. Церква експлуатує слабкість людини, на цьому заснована її стратегія в проповідницькій діяльності. Зробивши необхідні процедури, "віруючий", вийшовши з церкви, може дозволити собі матірну лайку, підлість, обман, насильство та інше, за що язик не повернеться назвати його віруючим.

Відношення "людина – Бог" повинне бути продовжене до відношення "людина – Бог – інша людина". Справді віруючим є та людина, що, будучи облагородженим вірою в Бога, постійно позитивно відноситься до іншої людини. Таких людей дуже мало і завжди було мало, у саме вони справжні віруючі. Такі віруючі не додають значення ідеологічним казкам, для них Бог не тільки в церкві, він скрізь. Релігія – це моральний зв'язок людини з Богом. Істинно віруючими були, можливо, ранні християни до легалізації церкви. Для істинно віруючого немає розподілу на релігії, для нього є тільки одна релігія, хоча б по-різному називана, йому зовсім не потрібний сонм людей, що годуються від релігії і вказують іншим, як варто вірити в Бога, а через нього – з іншою людиною. Необхідність координації дій ранньохристиянських громад фатально не визначала необхідність церкви як соціального інституту. Для чистої віри він зовсім не обов'язковий. Тільки інтереси частини населення породили церкву, що називає сама себе святою. До складу духовності входить лише очищена від інтересів приватних осіб релігія. Вона глибоко моральна, і іншою бути не може. У такому вигляді вона цікавить етику.

Наявність певного релігійно-філософського синтезу у змісті етичних категорій значно зумовлює їх аксіологічний характер. Тому етика не може бути віднесена до суто наукових дисциплін з їх визначальними критеріями об'єктивності й раціональності – вона входить у поняття "духовність", значно розширюючи його зміст і смислові межі. Етичні аспекти буття інтегрують в собі як раціональну, так і ірраціональну його сторони. Етичні погляди, настанови і концепти завжди поєднують об'єктивні детермінанти, онтологізовані нормативи та правила із суб'єктивними мотивами та світоглядними орієнтаціями індивідів.

Роль і значення релігійно-моральних факторів в історії українського народу важко переоцінити. Протягом багатьох століть бездержавного існування нашого етносу українська церква, народні традиції та звичаї все ж були тією духовною силою, яка згуртовувала народ, організовувала й формувала його культурне життя, обстоювала його самобутність та ідентичність.

Основними моральними проблемами сучасного українського суспільства В. Савельєв вважає такі: наявність в царині моралі діаметрально протилежних переконань і ціннісних орієнтацій; різке зростання в соціальній психології почуття несправедливості; відсутність толерантних стосунків між громадянами й можновладцями; романтична міфологізація та ідеалізація здатності державного апарату адміністративними методами радикальним чином розв'язати проблеми корупції, безробіття, ціноутворення, соціальної справедливості тощо; церковний

розкол і міжконфесійна конфронтація, які заважають ствердженню загальноєвропейських духовних цінностей [8].

Крім церковного розколу, в сучасній Україні спостерігається феномен розколотої свідомості, у спрощеному вигляді – свідомості між минулим і майбутнім нашої держави. Розколота свідомість – велика трагедія мільйонів людей, змушених упродовж життя перебувати в умовах впливу діаметрально протилежних, а інколи прямо ворожих одна одній систем норм і цінностей. Масова свідомість громадян будь-якої країни – надто динамічний, мінливий феномен. Головна причина нестійкості масової свідомості в Україні – це опір старих стереотипів новим демократичним ідеалам і цінностям.

Потрібен тривалий час для ствердження нових, насамперед, моральних орієнтирів людського розвитку, які б людина не просто декларувала, а свідомо, без сторонніх спонукань дотримувалась у повсякденному бутті. Від держави вимагається практично одне – подбати про те, щоб масова свідомість якомога менше, а в ідеалі взагалі не була предметом політичного маніпулювання. На жаль, в Україні в цьому плані дуже мало позитивних зрушень.

Наявність в Україні морально-політичної проблематики є певною мірою закономірним наслідком незавершеності формування громадянського суспільства. Численні громадські інституції, політичні партії, громадські об'єднання, спілки, асоціації ще не визначилися зі своїм місцем і функціями в суспільстві. В їх діяльності надто багато розбіжностей і суперечностей. Усі політичні і громадські сили закликають до єдності й водночас претендують на винятковість своїх програмних ідей, цілком ігноруючи плюралізм як базовий принцип демократизму.

Відтак загрозливими були й надалі залишаються для України та її перспектив у майбутньому не темпи і не якість соціально-економічних реформ, не малопомітна зміна деформованої політичної системи суспільства чи малоефективний, а часом і цілком непридатний механізм командно-адміністративного управління, а ідеологічний хаос і стратегічна багатовекторність. Центральними й надалі залишаються риторичні питання "що ми будуємо?" і "куди ми прямуємо?".

Замість висновків хочеться висловити думку про те, що поряд з економічною реформою та політичною революцією, які сьогодні відбуваються в Україні, потрібна ще одна революція – духовна. Пов'язане з нею моральне відродження нашого суспільства – найбільш важливий і фундаментальний процес, який буде визначати успіх в усіх інших сферах – економічній, політичній, культурній. Мораль не перемаже, якщо не поєднається із суспільною трансформацією. Так само й реформи зазнають краху, якщо будуть здійснюватися ціною зневажання моралі, а отже – і духовності як окремої людини, так і суспільства в цілому.

Джерела та література

1. Антология мировой философии: в 4 т. – М., 1969. – Т.1, ч.1.
2. Антология мировой философии: в 4 т. – М., 1969. – Т.1, ч.2.
3. Ауробиндо Ш. Духовная эволюция человека. – Одесса, 1988.
4. Гусейнов А.А. Этика – наука о морали // Вопросы философии. – 1982. – №2.
5. Древнекитайская философия: в 2 т. – М., 1972. – Т.1.
6. Лосев А.Ф. Философия. Мифология. Культура. – М., 1991.
7. Некрасов А.И. Этика. – Х., Одиссей, 2003.
8. Савельев В.П. Этика. – Л.: Магнолия Плюс, 2005.
9. Сковорода Г.С. Твори: в 2 т. – К.: 1961.
10. Соловйов В.С. Философские начала цельного знания // Сочинения: в 2 т. – М., 1991. – Т.2.
11. Таранов П.С. 120 філософів: Життя. Доля. Учення. Думки : Універсальний аналітичний довідник з історії філософії. Т.1. – Сімферополь: Реноме, 2005.
12. Таранов П.С. 120 філософів: Життя. Доля. Учення. Думки : Універсальний аналітичний довідник з історії філософії. Т.2. – Сімферополь: Реноме, 2005.

13. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. : Л.Ф. Ильичёв, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалёв, В.Г. Панов. – М.: Сов. энциклопедия, 1983.
14. Этика / под ред. Гусейнова А.А., Апресяна Р.Г., Е.Л. Дубко. – М.: Гайдарики, 2000.
15. Юзвак Ж. Уявлення про духовність у хронотопах філософсько-психологічної думки // Український науково-теоретичний часопис «Філософська думка». – 2002. – № 3.

Анотація

У статті зроблено спробу проаналізувати витоки духовності як узагальненої філософської категорії, визначити відношення етики та релігійності до духовності, а також окреслити вплив морального фактора на соціально-економічні зміни в сучасному українському суспільстві.

Summary

In the article the author has made an attempt to analyse the sources of spirituality as the category of philosophy, determine the connection of ethics and define the influence of moral factor upon social economic changes in the contemporary Ukrainian society as well.

УДК 930

А.Ю. Ерков

ПРОБЛЕМА АРАБО-ИЗРАИЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ РАЗМЕЖИВАНИЙ XIX – XX вв.

Территориальные аспекты взаимоотношений противоборствующих сторон нередко составляют основу конфликтных ситуаций в современном мире. Ошибки и недопонимание в этом отношении зачастую приводят к кровопролитным столкновениям, "корнем" которых является территория. Ярким примером данной ситуации служит арабо-израильское территориальное размежевание конца XIX – XX в. Как известно, Палестина, оказавшаяся к середине XX в. в эпицентре ближневосточных событий, стала родиной двух народов – арабов и евреев, каждый из которых внес свою лепту в экономическое и культурное развитие страны. В первые после второй мировой войны годы выяснилось, что сохранение британского мандата на управление Палестиной изжило себя: арабы и евреи одновременно требовали вывода британских войск и прекращения действия мандата. Даже сами англичане, сосредоточившие здесь более 100 тысяч солдат и полицейских, вынуждены были признать, что утратили контроль за развитием обстановки, правительство самой Великобритании вынуждено было вынести палестинский вопрос на рассмотрение ООН.

В самой Палестине идея образования двуединого государства находила достаточно широкую поддержку. Ее, кстати, разделяли не только коммунисты – евреи и арабы, но и профсоюзные деятели, влиятельные либеральные круги ишува (Х. Кальварский, Е.Г. Магнес и другие) и даже сионистская партия «Хашомер хацаир». Однако надеждам на создание двуединого государства не суждено было сбыться. 29 ноября 1947 г. Советом Безопасности ООН была принята резолюция 181 об отмене британского мандата создания на территории Палестины двух самостоятельных государств. За это решение голосовал Советский Союз (против все арабские страны). Полгода спустя на свет появился Израиль, а вот провозглашение арабского палестинского государства так и не состоялось. Роковую роль сыграл и авантюризм тогдашних реакционных арабских режимов, недостаточная политическая зрелость самого палестинского народа, его руководителей.